

Київський університет імені Бориса Грінченка

РЕШЕТІЛОВА ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 378:81'373

**ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському університеті імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Караман Станіслав Олександрович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Кучерук Оксана Анатоліївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, професор кафедри
дидактичної лінгвістики та літературознавства;

кандидат педагогічних наук, доцент
Попова Людмила Олександрівна,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ),
доцент кафедри української мови.

Захист дисертації відбудеться 17 червня 2016 р. о 10 годині 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка, за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано «17» травня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Дика

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Розбудова інформаційного суспільства в Україні актуалізує процеси модернізації підготовки фахівців, передусім в інтелектуальних сферах праці, до яких належить документознавство та інформаційна діяльність. Тенденції соціально-економічного розвитку суспільства зумовлюють необхідність підготовки спеціалістів, здатних до оптимізації документної інфраструктури, нагромадження й транслювання різних видів інформації, підвищення результативності управлінської діяльності завдяки ефективному впливу на документальні процеси.

Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, нормативні документи МОН України відкривають нові перспективи для реалізації інтелектуального й особистісного потенціалу майбутнього документознавця.

Сучасний документознавець має широкий функційний діапазон професійної діяльності, пов'язаної зі створенням, обробленням та аналізом інформаційних потоків, забезпеченням ефективної суб'єктної взаємодії, орієнтуванням у динамічному документообігу. Якісна реалізація функційних обов'язків майбутніми документознавцями залежить від рівня їхньої підготовки у вищому навчальному закладі, зокрема особистісних якостей, фахових знань, комунікативної культури, важливим складником якої є вміння послуговуватися українською професійною лексикою.

Важливі передумови для оптимізації мовної освіти майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей заклали дослідники теоретичних проблем лінгводидактики (З. Бакум, А. Богуш, В. Борисенко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, О. Ковтун, О. Копусь, О. Кучерук, М. Пентилюк, С. Яворська та ін.), прикладних аспектів документознавчої освіти (І. Антоненко, В. Бездрабко, Н. Гайсинюк, С. Дубова, І. Коканова, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, Г. Малик, О. Матвієнко, Н. Назарєнко, Л. Попова, Г. Сілкова, М. Слободяник, Л. Філіпова, Г. Швецова-Водка та інші).

Проблема навчання майбутніх фахівців української професійної лексики стала предметом наукового студіювання у працях, присвячених навчанню української мови за професійним спрямуванням: економістів (В. Борисенко, Т. Ганніченко, Н. Костриця, К. Лихачова, С. Хоцкіна); юристів (М. Криськів); менеджерів-аграріїв (Г. Берегова, О. Краєвська); бакалаврів маркетингу (Ю. Мендрух); технічних спеціальностей (Т. Бутенко, І. Дроздова, Н. Тільняк, Н. Тоцька); майбутніх фахівців авіаційної галузі (О. Ковтун); викладачів вищого аграрного навчального закладу (Р. Петрух); лікарів (І. Черних); учителів філологічного та природничого профілів (О. Беляк, Н. Безгодова) та ін.

У результаті наукових досліджень визначено залежність змісту навчання української мови від специфіки професійного спрямування; з'ясовано необхідність опори на комунікативний ресурс мовних одиниць і категорій, які

опановуються студентами; виділено пріоритет комунікативно-діяльнісного підходу до навчання української мови за професійним спрямуванням, що зумовлює вибір відповідних форм, методів, прийомів, засобів і технологій навчання.

Незважаючи на значний внесок дослідників у теорію і практику навчання української професійної лексики у вишах та широту охопленої проблематики, відзначаємо, що дослідження з лінгводидактики вищої школи охоплюють лише окремі сегменти комунікативної підготовки, водночас методика опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями не була предметом спеціального наукового дослідження. Донині недостатньо уваги приділяється опануванню студентами галузевим апаратом, питанням культури усного й писемного мовлення майбутніх документознавців, що унеможливує розв'язання низки суперечностей, зокрема, між: зростанням вимог до якості професійно-комунікативної діяльності майбутніх документознавців та недостатнім рівнем сформованості їхньої професійної лексичної компетентності; рівнем наукового осмислення проблеми й недостатнім теоретико-методичним забезпеченням процесу формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців; необхідністю досконалого володіння українською професійною лексикою та нерозробленістю теоретичних засад навчання професійної лексики майбутніх документознавців.

Відтак, необхідність розв'язання означених суперечностей, актуальність і недостатня наукова розробленість проблеми зумовили вибір теми дослідження **«Лінгводидактичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики»**.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110U006274).

Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 6 від 28.04.2011) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 10 від 17 грудня 2013 року).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні лінгводидактичних засад, розробленні методики навчання української професійної лексики майбутніми документознавцями в умовах вищого навчального закладу.

Відповідно до мети визначено **завдання** дослідження:

1. Уточнити понятійно-категоріальне поле дослідження.
2. Обґрунтувати теоретичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.
3. Проаналізувати зміст навчально-методичного забезпечення майбутніх документознавців.
4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості української лексичної компетентностей майбутніх документознавців.

5. Розробити методику навчання української професійної лексики майбутніх документознавців та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес навчання мовознавчих дисциплін майбутніх документознавців у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні засади теорії наукового пізнання; філософії освіти; єдності мови, мовлення і мислення; законодавчі акти й сучасні концепції з проблем мовної освіти в Україні; положення лінгвістичної, психолого-педагогічної наук щодо мовленнєвої діяльності (Ф. Бацевич, І. Зимня, Ю. Караулов, І. Синиця та ін.); мовознавчих теорій лексико-семантичного поля, стилістичної диференціації лексики, лексичних еквівалентів (І. Вихованець, К. Городенська, С. Єрмоленко Т. Космеда, Л. Кравець, Л. Лисиченко, Л. Мацько, О. Селіванова, М. Степаненко, О. Стишов та ін.); теорії людської діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); педагогічної теорії; особистісно зорієнтованого, комунікативно зорієнтованого, комунікативно-діяльнісного, компетентнісного, системного, проблемного підходів (В. Афанасьєв, А. Алексюк, Н. Бібік, В. Беспалько, І. Бех, С. Гончаренко, В. Давидов, Л. Занков, К. Костюк, О. Малихін, С. Мартиненко, А. Матюшкін, В. Оконь, С. Подмазін, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва, Є. Юдін та ін.); сучасної лінгводидактики з проблеми розвитку лексичної компетентності (З. Бакум, А. Богуш, В. Борисенко, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, Н. Дика, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Мамчур, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Попова, В. Шляхова, С. Яворська та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань й експериментальної перевірки розробленої методики в дослідженні використано комплекс методів:

- **теоретичні** (аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми, синтез, моделювання, узагальнення), що використовуються для вивчення психолого-педагогічної літератури і визначення концептуальних засад дослідження, уточнення сутнісних характеристик його базових понять;
- **емпіричні** (анкетування, бесіда, безпосереднє й опосередковане спостереження, самооцінювання, тестування) – задля з'ясування рівнів сформованості в майбутніх документознавців професійної лексичної компетентності; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої методики навчання української професійної лексики майбутніми документознавцями в умовах вищого навчального закладу;
- **методи математичної статистики** – для опрацювання отриманих даних та встановлення статистичної значущості результатів дослідження та їх якісно-кількісної інтерпретації.

Експериментальна база. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Національної металургійної академії України, Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, Харківської державної академії культури, Донецького національного університету (м. Вінниця), Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». У формульованому експерименті було задіяно 325 студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Документознавство та інформаційна діяльність»: 160 студентів – в експериментальних групах і 165 – у контрольних групах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше обґрунтовано* лінгводидактичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики, *визначено* зміст поняття «*професійна лексична компетентність майбутнього документознавця*», *визначено* критерії (мотиваційно-ціннісний, нормативно-діяльнісний, термінологічний, компаративно-перекладний) та рівні сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців (високий, достатній, середній, елементарний); *розроблено* методика навчання української професійної лексики майбутніх документознавців; *удосконалено* форми, методи, прийоми та засоби формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців; *набув подальшого розвитку* науково-методичний супровід формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців та наукове осмислення феномену мовної підготовки майбутніх документознавців.

Практичне значення дослідження. Запропонована методика формування лексичної компетентності майбутніх документознавців забезпечена комплексом вправ і завдань, професійно орієнтованих ігор, спеціально відібраних текстів, може використовуватися в навчанні мовознавчих дисциплін майбутніх документознавців. Сформульовані в роботі положення, висновки й методичні рекомендації можна реалізувати в процесі вдосконалення програм з української мови (за професійним спрямуванням), лінгвістичних основ документознавства, підручників, методичних посібників для вищих навчальних закладів, у практичній роботі викладачів української мови за професійним спрямуванням та лінгвістичних основ документознавства.

Результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес Національної металургійної академії України (довідка №112-Д від 21.01.2016), Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (акт № 32-11-442 від 10.03.2016), Харківської державної академії культури (акт № 1-12/134 від 03.03.2016), Донецького національного університету (м. Вінниця) (акт № 20/01-08/01.15 від 05.02. 2016), Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (довідка №2-Д від 26.02.2016).

Вірогідність наукових результатів забезпечується: методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень; застосуванням комплексу наукових методів дослідження; репрезентативністю вибірки; багаторічним вивченням проблеми; практичним підтвердженням теоретичних положень в експериментальній роботі.

Особистий внесок здобувача в публікаціях зі співавторами. У підручнику «Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах» авторка розробила підрозділ «Засоби навчання», у посібнику «Українська мова за професійним спрямуванням» особистий внесок авторки полягає в розробленні підрозділів «Етика ділових паперів», «Лексичні норми професійного спілкування», «Фразеологія», у посібнику «Сучасна українська літературна мова» особистий внесок авторки полягає в розробленні тестових завдань до розділів «Лексикологія», «Лексикографія», «Морфологія».

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні положення дисертації висвітлювалися на науково-практичних та науково-методичних конференціях: *міжнародних*: «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики» (Київ, 2008), «Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів» (Київ, 2011); «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2014); «Документознавство: історія, теорія, методологія» (Київ, 2014); «Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри» (Кривий Ріг, 2015); *всукраїнських*: «Наука в інформаційному просторі» (Дніпропетровськ, 2007-2015); «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти» (Київ, 2010); «Механізми впровадження компетентнісного підходу до формування змісту освіти та організації навчально-виховного процесу» (Київ, 2010); «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (Умань, 2015); «Людина, культура, техніка у новому тисячолітті» (Харків, 2015), *семінарі*: Восьмому міжнародному науково-теоретичному семінарі «Термінологія документознавства та суміжних галузей наук» (Київ, 2014).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 11 публікаціях: 6 статей у провідних фахових виданнях; 3 – навчально-методичні посібники; 2 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 350 сторінок, із них 172 сторінки основного тексту. Робота містить 12 таблиць та 7 рисунків. У списку використаних джерел нараховується 369 найменувань (із них 8 – англійською мовою).

Основний зміст роботи

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, теоретико-методологічні засади й методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про апробацію та впровадження здобутих результатів дослідження.

У першому розділі – «Теоретичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики» – розглянуто сутнісні характеристики базових понять дослідження, з'ясовано психологічні чинники навчання майбутніх документознавців, обґрунтовано лінгводидактичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

Аналіз наукових праць з проблеми дослідження (Н. Бабич, З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Гриценко, І. Дроздової, С. Єрмоленко, О. Караман, С. Карамана, А. Коваль, О. Ковтун, О. Копусь, О. Любашенко, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін.) дозволив визначити специфіку навчання мовознавчих дисциплін майбутніх документознавців та необхідність збагачення їхнього словникового запасу фаховою лексикою.

Вивчення мовознавчих студій засвідчило, що лексика й фразеологія становлять комунікативний фонд мови; лексема – середовище функціонування звуків і морфем, виразник граматичних категорій. Доцільне використання слова сприяє реалізації комунікативної мети мовця, що зумовлює посилення уваги до вироблення вмінь доцільного слововживання, використання лексичного багатства мови. Для майбутніх документознавців винятково важливим є врахування семантичного наповнення слова відповідно до стилістичного контексту, що забезпечує правильне розуміння змісту різних видів документів, їх продукування й оброблення.

З'ясовано, що лексичну систему сучасної української мови характеризують такі якості, як відкритість, динамізм, складність структури, нерівномірність і різні темпи розвитку окремих її шарів, що, як свідчить практика, створюють певні труднощі під час вивчення лексики, головною з яких є великий обсяг словникового складу та його постійна динаміка. Аналізуючи стан лексики української мови, лінгвісти (Т. Коць, Л. Козловська, Л. Мацько, Л. Ставицька, О. Стишов та ін.) відзначають низку змін у її складі, зумовлених процесами, що відбуваються в соціально-економічному, політичному, культурному житті суспільства. Лексика, віддзеркалюючи динамічний поступ суспільства, зазнає змін, збільшується кількісно, що й викликає труднощі в осмисленні, лексикографічному описові, а, отже, і в засвоєнні слів. Реалізація мети й завдань навчання майбутніх документознавців професійної лексики зумовлює врахування основних тенденцій у розвитку сучасної лексичної системи української мови.

Проблемі формування лексичної компетентності учнів і студентів присвячено студії З. Бакум, А. Богущ, К. Галацина, Н. Голуб, М. Греб, С. Карамана, О. Копусь, О. Кучерук, В. Новосьолової, Л. Попової, В. Тихоші, І. Хом'яка, В. Шляхової та ін.

У процесі аналізу й узагальнення наукових студій визначено відсутність єдиного підходу до тлумачення *дефініції лексична компетенція/компетентність*. Лексична компетенція здебільшого розглядається як наявність певного запасу лексичних одиниць із урахуванням здатності адекватно їх використовувати: коректно вимовляти і писати, правильно організовувати граматично в різних стилях, типах і жанрах мовлення, розуміти на слух і в процесі читання, оперувати ними в актах

комунікації у потрібному темпі і в різноманітних значеннях, доречно вживати образні вислови, прислів'я, приказки, фразеологічні звороти для досягнення відповідного комунікативно-функціонального результату; лексична компетентність – як високий рівень оперування словом в усному й писемному мовленні, набутий досвід застосування лексичних умінь на практиці, особистісний показник використання лексичної компетенції в комунікативній діяльності. Різновекторність тлумачень свідчить про складність означеного феномену.

Студіювання наукових джерел дозволило визначити зміст поняття *професійна лексична компетентність майбутнього документознавця*, що витлумачено як інтегровану здатність особистості, набуту в процесі навчання студентів, що містить знання про лексичну систему української мови, стилістичний потенціал лексичних одиниць; сформовані лексичні вміння і навички майбутніх документознавців, досвід, цінності, ставлення, які реалізуються в процесі конкретної професійної ситуації.

Вивчення праць Б. Ананьєва, В. Глухова, Г. Костюка, І. Синиці та ін. показало, що в навчанні майбутніх документознавців української професійної лексики необхідно враховувати низку психологічних чинників, зокрема типологічні характеристики студентів як суб'єктів освітньої діяльності, особливості реалізації мовленнєвої діяльності, психічні й психологічні властивості тощо.

Аналіз і синтез фундаментальних психологічних праць (Л. Божович, П. Гальперін, Р. Гришкова, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, А. Маркова, В. Мерлін, Ю. Пассов, С. Рубінштейн, П. Якобсон) дозволив виявити залежність між результативним засвоєнням лексичного матеріалу та відповідністю змісту навчання мовознавчих дисципліни інтересам і професійним потребам студентів. Доведено, що в процесі надання інформації важливо враховувати не лише рівень її доступності, а й внутрішнє сприймання та наявність відповідної реакції суб'єкта. У розділі з'ясовано, що навчання української професійної лексики майбутніми документознавцями передусім пов'язане з такими процесами, як розвиток мовної свідомості, мислення та внутрішнього мовлення, виконання конкретних операційних дій задля одержання теоретичних знань і вдосконалення практичних навичок, розвитку мотивації до навчання.

Узагальнення різних підходів до навчання майбутніх документознавців української професійної лексики дозволило визначити провідні принципи й закономірності, дотримання яких сприятиме оптимізації освітнього процесу в умовах вишу. Таким чином, виокремлено низку *загальнодидактичних* (систематичності й послідовності, наступності й перспективності, зв'язку навчання з життям, свідомості й активності, індивідуального підходу та ін.), *лінгводидактичних* і *специфічних* (частотність уживання лексичних одиниць, позалінгвальний, систематичне використання різних видів текстів ділової документації, типових ситуацій тощо; вивчення мови у структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів, використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і мовлення тощо) принципів, які покладено в основу

методики навчання майбутніх документознавців української професійної лексики. Це дозволило визначити зміст, відібрати доцільні форми організації, методи, прийоми й засоби продуктивної організації навчального процесу.

Особливе місце з-поміж форм організації навчальної діяльності під час навчання майбутніх документознавців української професійної лексики відведено самостійній роботі, оскільки вона сприяє формуванню самостійності, індивідуальності, дисциплінованості, точності, почуттю відповідальності, необхідним майбутнім документознавцям у навчанні й професійній діяльності. Самостійна робота студентів-документознавців містить такі види діяльності: пошук та вивчення додаткової літератури з документознавства, складання за нею конспектів і тез; кодування інформації (складання схем, таблиць, графіків, які притаманні тільки для документознавців); написання рефератів, доповідей, звітів, виступ з ними на семінарських заняттях; виконання практичних, лабораторних, контрольних робіт; робота з комп'ютером.

Універсальними формами збагачення мовлення визначено розігрування ролей, моделювання ситуацій спілкування, ділові та рольові ігри, оскільки вони сприяють й ефективному формуванню багатства й правильності мовлення майбутніх документознавців, їхнє систематичне використання забезпечуватиме активне спілкування, копіювання мовних взірців, допоможе в побудові власних висловлювань і відкриє широкі можливості для усунення з мовлення студентів недоліків діалектного характеру. Встановлено, що під час ділової гри виробляються навички словесної передачі та слухового сприйняття фахового матеріалу, вдосконалюються вміння відбору мовного матеріалу для побудови зв'язного професійного висловлювання, формуються навички спілкування майбутніх документознавців один з одним, з керівником, уміння виступати перед аудиторією, розширюється запас професійної лексики, засвоюються етичні норми спілкування та ін.

До найбільш ефективних методів організації навчання віднесено інтерактивні, з-поміж прийомів виокремлено загальні прийоми мислительної діяльності студентів – аналіз, синтез, узагальнення та специфічні – редагування, групування мовних явищ, заміна одних мовних явищ іншими, поширення речення, перестановка мовних одиниць, конструювання речення, визначення наголосу, відмінювання слів, стилістичний експеримент тощо.

У розділі наголошено, що реалізувати методику навчання майбутніх документознавців української професійної лексики неможливо без комплексного використання засобів навчання, тому й наголошено на доцільності використання професійно спрямованого тексту, що є результатом будь-якого виду мовленнєвої діяльності, об'єктом розуміння. Зроблено висновок, що основним показником сформованості професійної лексичної компетентності студентів є розуміння професійно спрямованого тексту, побудова власного висловлювання (усного й писемного); оптимальним визначено продумане застосування дидактичного матеріалу, передусім текстового, різних видів словників і навчальних посібників, наочності та мультимедійних засобів, зокрема технологій веб 1.0 у розвитку видів мовленнєвої діяльності, можливостей соціального сервісу, блогів і подкастів у

навчання професійної лексики, застосування лінгвістичного корпусу у збагаченні словникового запасу майбутніх документознавців.

У другому розділі – «Теорія і практика навчання майбутніх документознавців української професійної лексики» – проаналізовано методичне забезпечення навчання майбутніх документознавців української професійної лексики, визначено критерії та рівні сформованості професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Аналіз змісту чинного навчально-методичного забезпечення з дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Лінгвістичні основи документознавства» для майбутніх фахівців показав недостатній рівень розробленості обраної для дослідження проблеми, а також невикористані ресурси для підвищення його якості. Крім того, підтвердив важливість і необхідність розроблення ефективної методики навчання української професійної лексики майбутніх документознавців, оскільки у наявних посібниках приділено недостатньо уваги збагаченню словникового запасу майбутніх документознавців професійною лексикою, відсутності системи вправ і завдань, спрямованих на розвиток умінь і навичок вільного володіння професійним мовленням, обмеженому використанні завдань для самостійної роботи.

Задля вдосконалення мовлення студентів, збагачення словникового запасу професійною лексикою ми взяли участь у розробленні й апробації навчального посібника «Українська мова за професійним спрямуванням». Концепція побудови розділів «Етика ділових паперів», «Лексичні норми професійного спілкування» ґрунтувалася на врахуванні того, що документи є носіями первинної інформації, це вирізняє їх з-поміж інших інформаційних джерел, що зумовило особливу увагу до викладу відомостей про слово в лексико-семантичній системі української мови, особливостей уживання слів із переносним значенням, уживання синонімів для уникнення невиправданих повторів слів і як засобу зв'язку в тексті документа, лексичні інновації тощо.

Розділ «Етика ділових паперів» розширено інформацією про функції документа, мовні особливості тексту документа, важливість дотримання норм мовного етикету в документообігу тощо. До розділів уміщено систему вправ і завдань, побудовану на професійно зорієнтованих текстах, що сприяє формуванню в студентів логічної довершеності думки, чіткості висловлювання, послідовності й точності викладу, умінню добирати лексеми, адекватні жанрово-стильовому призначенню.

Результати анкетування й аналіз зрізових самостійних робіт аналізувалися із урахуванням таких критеріїв сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців: мотиваційно-ціннісного, нормативно-діяльнісного, термінологічного, компаративно-перекладного.

Мотиваційно-ціннісним критерієм передбачено визначення готовності студентів до навчально-комунікативної діяльності задля формування в них професійної лексичної компетентності; здатність удосконалювати власне мовлення; усвідомлення важливості лексичної компетентності як складника фахової; *нормативно-діяльним критерієм* – наявність ґрунтовних знань

мовознавчої теорії, володіння лексичними нормами сучасної української літературної мови в усній і писемній формах; *термінологічним критерієм* – досконале володіння фаховою термінологією, комунікативно доречне застосування термінологічних лексем у процесі створення документів; *компаративно-перекладним* – сформованість перекладацької компетентності майбутніх документознавців, умінь виявляти спільне й відмінне в змісті документів, виконаних різними мовами, знань студентів про лексикографічні, довідкові (друковані та електронні) видання, уміння ними послуговуватися.

Результати констатувального зрізу засвідчили, що лише 8% студентів можна зарахувати до категорії осіб із *високим рівнем* сформованості професійної лексичної компетентності. Вони виявили глибокі знання правил слововживання; розвинений словниковий запас, володіння термінологічною лексикою, лексичну гнучкість, уміння здійснювати лексичну самокорекцію.

Достатній рівень виявили 23 % студентів, які продемонстрували достатні знання лексичних норм, їх функцій; не досить активне використання словникового запасу, у тому числі термінологічного; достатні вміння користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності, лексикографічними виданнями; у роботі над створенням документів припускалися 1-2 лексичних помилок, пов'язаних з уживанням паронімів та новітніми змінами в лексичному складі української мови; недостатня сформованість умінь лексичної самокорекції.

Середній рівень засвідчив попри наявність у студентів знань лексичних норм їх порушення в усному й писемному мовленні; незначний український словниковий запас, у тому числі термінологічний; утруднення з продукуванням усних і писемних висловлювань різних типів і жанрів; збереження тенденції щодо недостатньої сформованості умінь лексичної самокорекції. Такий рівень установлено в 41% майбутніх документознавців.

Елементарний рівень характеризувався наявністю лексичних помилок в усному й писемному мовленні; обмеженим словниковим запасом, у тому числі термінологічним, невмінням продукувати усні і писемні висловлювання різних типів і жанрів у професійній сфері спілкування; несформованістю умінь лексичної самокорекції, відсутністю мотивації до вдосконалення власного мовлення. Такий рівень виявили 28% студентів.

Кількісний і якісний аналіз результатів констатувального зрізу засвідчив недостатній рівень сформованості професійної лексичної компетентності, що й зумовило необхідність розроблення та експериментальної перевірки методики навчання української професійної лексики майбутніх документознавців.

У третьому розділі – **«Експериментально-дослідне навчання за пропонуваною методикою»** – з'ясовано зміст, мету, завдання дослідної роботи; подано програму педагогічного експерименту; визначено технологічні етапи експериментального навчання; описано й проаналізовано перебіг і результати формульованого та контрольованого етапів експерименту; доведено ефективність розробленої методики навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

У процесі формувального етапу експерименту взяли участь 325 майбутніх документознавців. Контрольні й експериментальні групи відбиралися за результатами констатувального зрізу, студенти мали приблизно однаковий рівень сформованості професійної лексичної компетентності. У контрольних групах заняття організовувалися за навчальними програмами курсів «Українська мова за професійним спрямуванням», «Лінгвістичні основи документознавства», рекомендованими для студентів вищих закладів освіти; в експериментальних групах – за розробленою експериментальною методикою на основі експериментальної програми з відповідним методичним забезпеченням.

Логіка дослідження зумовила визначення теоретико-методичного підґрунтя експериментальної методики навчання, систематизацію програмового матеріалу з української мови за професійним спрямуванням і лінгвістичних основ документознавства задля формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

У процесі створення експериментальної методики вирішувалася низка завдань, пріоритетними з-поміж яких стали: розроблення методики формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців та експериментальна перевірка її ефективності; відбір та оптимальне поєднання методів, прийомів і засобів формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців; створення системи вправ і завдань, спрямованих на формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Відповідно до поставлених завдань було розроблено програму експерименту, зміст якої містив матеріал, що поглиблював знання основних лексичних понять, ознайомлював студентів із основами культури професійного спілкування, правилами професійної етики документознавців, забезпечував оволодіння фаховою термінологією, передбачав вироблення стійких умінь лексичної самокорекції. Програма реалізовувалася за трьома етапами, відповідно до кожного з яких було сформульовано мету, визначено завдання, спрогнозовано очікуваний результат, дібрано форми, методи, прийоми й засоби навчання.

Мета першого етапу – *мотиваційно-когнітивного* – полягала в коригуванні мовних і мовленнєвих знань, умінь і навичок та формуванні в студентів стійкої мотивації до опанування української мови за професійним спрямуванням і лінгвістичних основ документознавства.

Зміст роботи на першому етапі передбачав посилення мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів та коригування здобутих у школі лексичних знань, умінь і навичок, засвоєння базових лексичних понять, необхідних для створення документів, що стало першим кроком до формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців і впливало на вибір методів, прийомів і засобів навчання. Наприклад, для повторення відомостей про слово в лексико-семантичній системі української мови, про лексику української мови з погляду сфер уживання застосовувалися традиційні методи (бесіда, робота з підручником, словником, спостереження над мовними явищами, а також інтерактивні: робота

в парах, робота в групах, мікрофон тощо). Під час експериментального навчання було виявлено, що розподіл методів на традиційні та інтерактивні дещо умовний, а межі між ними нечіткі, спостерігалось взаємопроникнення методів. Метод спостереження оптимально поєднувався з інтерактивними: роботу з текстом було організовано як фронтально, так і в парах, у групах.

Дидактичними підвалинами для вирішення навчальних, розвивальних і виховних завдань першого етапу експерименту став текстовий матеріал, добір якого здійснювався з урахуванням когнітивних і професійних потреб майбутніх документознавців, що сприяло усвідомленому засвоєнню теоретичних положень, збагаченню словникового запасу майбутніх документознавців, формуванню у них умінь лексичної самокорекції.

Другий етап – *операційно-конструктивний* – спрямований на вироблення стійких лексичних умінь і навичок як складника професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Під час цього етапу пріоритет надавався інтерактивним, ігровим, інформаційно-комунікаційним технологіям, кейс-технології. Сутність кейс-технології як засобу занурення студентів у професійний контекст полягала в осмисленні, критичному аналізові й розв'язанні конкретних проблем, що мали (або можуть) мати місце в практиці професійної діяльності майбутніх документознавців.

Особливе місце було відведено аналітичним вправам (студенти визначали стиль і тип мовлення, що впливало на лексичну організацію тексту документа; прогнозували адресата мовлення або визначали умови спілкування тощо), репродуктивним, що передбачали відбір із тексту лексичного й граматичного матеріалу, комбінування основної інформації з кількох тематично об'єднаних текстів. Продуктивними виявилися під час експерименту трансформаційні вправи на згортання, розгортання та трансформацію тексту, відтворення тексту за допомогою ключових слів тощо, а також продуктивно-конструктивні, що стимулювали майбутніх документознавців до складання висловлювань за ключовими словами, на основі модельованої мовленнєвої ситуації тощо.

Підвищенню інтересу студентів до засвоєння української професійної лексики сприяло задіяння гіпертекстових середовищ для збирання та структурування професійно значущої інформації, упровадження форм колективної роботи над формуванням інформаційних ресурсів для блогів та мережеских спільнот, що сприяло усвідомленому використанню здобутого мовного досвіду. Інтернетні ресурси дозволили застосовувати в практиці такі новітні методи й прийоми роботи, як вебінари, відеоконференції, ведення блогів, мережеских проектів, створення творчих проектних груп для підготовки мультимедійних ресурсів до певних занять тощо.

Під час третього етапу – *продуктивно-корекційного* – чільне місце відводилося заміні одних лексичних одиниць іншими, синонімічними, антонімічними, що сприяло збагаченню словникового запасу майбутніх документознавців, уникненню мовленнєвої одноманітності, лексичних помилок у конструюванні власного й транслюванні чужого висловлення.

Упродовж третього етапу домінували вправи, що передбачали добір прикладів для ілюстрування певного лексичного явища, групування лексичних явищ за певними ознаками; заміна лексем і виразів іншими; складання речень і зв'язних текстів із певними лексичними явищами й обґрунтування доцільності їх використання; знаходження лексичних помилок та їх виправлення. Формуванню вмій лексичної вправності й самокорекції, збагаченню словникового запасу майбутніх документознавців сприяло застосування завдань, що передбачали опрацювання довідкових джерел, інтернетних ресурсів. Під час цього етапу дослідного навчання використовувалися як традиційні форми навчання (лекції, практичні, самостійна робота), так і сучасні інтерактивні (дидактичні ігри, лексичні тренінги тощо).

На всіх етапах упровадження методики формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців було застосовано мультимедійні засоби, зокрема SMART-дошки, презентації, що дозволили задіяти максимальну кількість каналів сприйняття інформації за рахунок передачі її в мультимедійній формі, тим самим суттєво підвищити ефективність формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців. Для перевірки ефективності експериментальної методики й рівня сформованості професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців було використано *поточний, проміжний і підсумковий* контроль, аналізу підлягали якісні й кількісні показники.

Динаміку змін у рівнях сформованості професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців протягом навчання за експериментальною методикою подано в діаграмі.

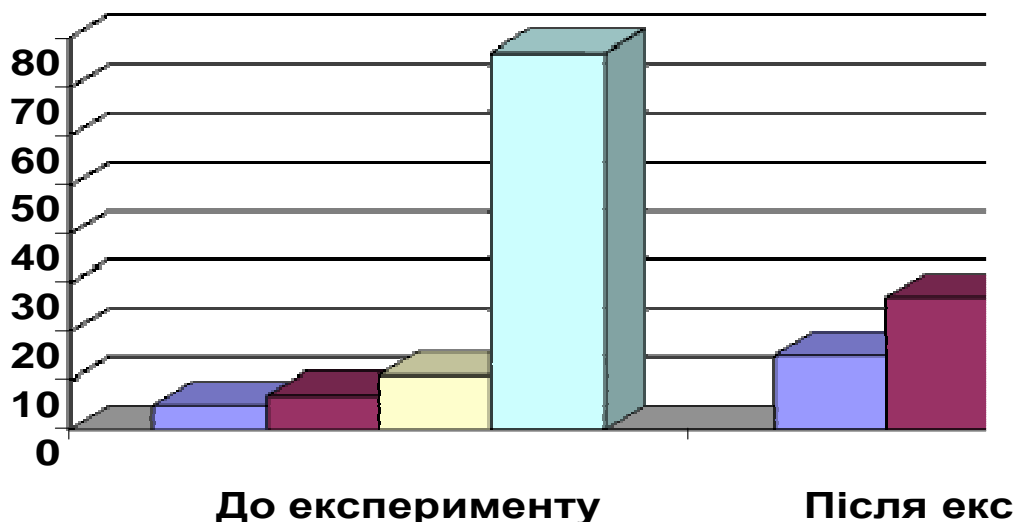

Рис. 1. Динаміка змін у рівнях сформованості професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців протягом навчання за експериментальною методикою

Як видно з діаграми, до категорії осіб із високим рівнем сформованості правильного українського мовлення віднесено 15 %, відповідно, достатній рівень виявили 41 %, середній - 33 %, елементарний – 11 % майбутніх документознавців. Отже, дані формувального експерименту засвідчили, що рівень сформованості професійної лексичної компетентності майбутніх

документознавців експериментальних груп суттєво підвищився, тоді як у студентів контрольних груп майже не змінився. Майбутні фахівці продемонстрували більш досконале володіння лексичними нормами літературної мови, їхній словниковий запас помітно збагатився професійною лексикою, показали стійкі вміння лексичної самокорекції.

Узагальнення результатів дослідження дало підстави для таких **висновків**:

1. Аналіз і синтез спеціальної літератури з проблеми формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців дозволив проаналізувати різні погляди на тлумачення поняття *«лексична компетентність майбутніх документознавців»* та витлумачити його як інтегровану здатність особистості, набуту в процесі навчання студентів, що містить знання про лексичну систему української мови, стилістичний потенціал лексичних одиниць; сформовані лексичні вміння і навички майбутніх документознавців, досвід, цінності, ставлення, які реалізуються в процесі конкретної професійної ситуації.

2. У роботі обґрунтовано теоретичні засади формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців, що визначають зміст, загальнодидактичні та специфічні принципи (частотність уживання лексичних одиниць, позалінгвальний, систематичне використання різних видів текстів ділової документації, типових ситуацій тощо; вивчення мови у структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів, використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і мовлення тощо), форми (лекція, практичне заняття, самостійна робота, дидактична гра), методи (робота з підручником, спостереження над мовними явищами, метод вправ, інтерактивні тощо) й засоби (застосування дидактичного матеріалу, передусім текстового, різних видів словників, навчальних посібників, наочності, мультимедійних технологій веб 1.0 у розвитку видів мовленнєвої діяльності, можливостей соціального сервісу, блогів і подкастів у навчання професійної лексики, застосування лінгвістичного корпусу у збагаченні словникового запасу майбутніх документознавців) й зумовлюють урахування зовнішніх чинників (провідні положення мовознавства, психолінгвістики, психології, педагогіки, методики; функціонування її в межах системи вищої освіти; вплив мовного середовища; типологічні характеристики студентів тощо).

3. Аналіз науково-методичного забезпечення формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців засвідчив недостатню адаптованість курсів. «Українська мова за професійним спрямуванням», «Лінгвістичні основи документознавства» для цієї категорії студентів, недостатній рівень їхньої лексичної підготовки для подальшого професійного становлення особистості.

4. Розроблені критерії та визначені на їхній основі рівні сформованості професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців дозволили виявити недоліки мовної підготовки респондентів та культури усного й писемного мовлення як складників професійної лексичної компетентності і встановити переважно репродуктивний характер їхніх знань.

5. Результати експериментально-дослідного навчання підтвердили ефективність запропонованої методики формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців: до категорії осіб з високим рівнем сформованості професійної комунікативної компетентності віднесено 15%, відповідно, достатній рівень виявили 41%, середній – 33%, елементарний – 11% майбутніх документознавців. Дані формування експерименту засвідчили, що рівень сформованості професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців суттєво підвищився, тоді як у контрольних груп майже не змінився. Майбутні документознавці продемонстрували більш досконале володіння лексичними нормами української літературної мови, їхній словниковий запас значно збагатився термінологічними сполуками, професійною лексикою, підвищився й рівень культури усного й писемного мовлення.

Проблема навчання української професійної лексики майбутніх документознавців не вичерпується результатами виконаного дослідження, залишаються актуальними питання розроблення діагностичного інструментарію мовної, мовленнєвої, комунікативної компетентностей працівника докуменознавчої сфери, створення мережевого електронного підручника з української мови за професійним спрямуванням для документознавців.

Основний зміст дисертації відбито в таких публікаціях:

1. Решетілова О. М. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. фак-тів ун-тів / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум, М. М. Барахтян, І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетова, Т. В. Коршун, А. В. Нікітіна, Т. Г. Окуневич, О. М. Решетілова; за ред. проф. М. І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2009. – 400 с.
2. Решетілова О. М. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Решетілова [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 560 с. (Гриф МОНмолодьспорту України).
3. Решетілова О. М. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. О. Караман, О. А. Копусь, О. М. Решетілова [та ін.]; за ред. С. О. Карамана, О. А. Копусь. – К.: Літера ЛТД, 2013. – 544 с. (Гриф МОН України).
4. Решетілова О. Формування у студентів навичок складання трирівневих завдань з української мови / О. М. Решетілова // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. – Луганськ, 2003. – № 12 (68). – С. 167–172.
5. Решетілова О. Вправи як ефективний метод засвоєння професійної лексики майбутніми документознавцями / О. М. Решетілова // Українська мова і література в школах України, –2015. – № 7-8. – С. 92-96
6. Решетілова О. Сучасні підходи й закономірності формування професійної лексичної компетентності майбутнього документознавця в умовах вищого навчального закладу / О. М. Решетілова // Наукові записки Бердянського

- державного педагогічного університету. – Бердянськ, Педагогічні науки. БДПУ, 2015. – Випуск 3. – С. 267-273.
7. Решетілова О. Використання словників як ефективного засобу навчання майбутніх документознавців української професійної лексики / О. М. Решетілова // *Pedagogy and Psychology*, III(33), Issue: 66 Budapest, 2015. – С.47-51.
  8. Решетілова О. Методи навчання української професійної лексики майбутніх документознавців / О. М. Решетілова // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. – Київ, ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2015. – Випуск 4 (45). – С. 99-104.
  9. Решетілова О. М. Актуалізація активних методів навчання у підготовці спеціалістів сфери документознавчої комунікації / О. М. Решетілова, Л. М. Ткач // *Матеріали 5-ї Міжнародної науково-практичної конференції. Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики*. – К., 2008. – С. 161-163.
  10. Решетілова О. М. Термінологічні проблеми документаційного забезпечення управління / О. М. Решетілова, К. А. Прокоф'єва / *Восьмий міжнародний науково-теоретичний семінар «Термінологія документознавства та суміжних галузей знань»*. – К.: КНУКіМ, 2014. – С.22-25.
  11. Решетілова О. М. Мова як базова основа національної ідентичності / О. М. Решетілова, К. А. Прокоф'єва // *Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції. Людина, культура, техніка у новому тисячолітті*. – Харків: ХАІ, 2015. – С. 87-89

АНОТАЦІЇ

Решетілова О. М. Лінгводидактичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2016.

Робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

У дослідженні представлено теоретичний аналіз наукової літератури з обраної проблеми; обґрунтовано сутнісні характеристики поняття «лексична професійна компетентність майбутніх документознавців»; проаналізовано методичне забезпечення навчання майбутніх документознавців української професійної лексики, визначено критерії та рівні сформованості професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Обґрунтовано лінгводидактичні засади й розроблено методику формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців, що ґрунтується на принципах частотності вживання лексичних одиниць, позалінгвальному, систематичного використання різних видів текстів ділової документації, типових ситуацій тощо; вивчення мови у

структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів, використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і мовлення.

Результати експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

***Ключові слова:** професійна лексична компетентність майбутніх документознавців, українська професійна лексика, методика формування професійної лексичної компетентності, професійно зорієнтований текст.*

Решетилова О. М. Лингводидактические основы обучения будущих документоведов украинской профессиональной лексике.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Киевский университет имени Бориса Гринченко. Киев, 2016.

Работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы обучения будущих документоведов украинской профессиональной лексике.

В работе представлен теоретический анализ научной литературы по проблеме исследования; раскрыта сущность понятия «профессиональная лексическая компетентность будущих документоведов».

На основании анализа и синтеза научной литературы определены критерии и уровни сформированности профессиональной лексической компетентности будущих документоведов, проанализировано методическое обеспечение обучения украинской профессиональной будущих документоведов.

Определены и преломлены в практическую плоскость лингводидактические основы формирования профессиональной лексической компетентности будущих документоведов, базирующиеся на практической направленности обучения, которая определяет содержание, формы, методы, средства.

Критериями отбора лексического материала стали профессиональная направленность, синхрония, коммуникативная значимость.

Раскрыта специфика использования современных мультимедийных средств обучения, которые позволяют оптимально структурировать учебно-методический комплекс, расширять диапазон обеспечения образовательных потребностей студентов. Определены содержательная база и задачи экспериментальной методики, этапы исследовательского обучения, содержание, формы, методы, приемы и средства развития профессиональной лексической компетентности будущих документоведов, описан ход педагогического эксперимента и его результаты.

Статистические результаты педагогического эксперимента подтвердили эффективность предложенной методики формирования профессиональной лексической компетентности будущих документоведов. Сравнительный

анализ результатов обобщенных данных в начале и в конце экспериментально - опытного обучения показал положительную динамику показателей уровня сформированности профессиональной лексической компетентности будущих документоведов. Определены перспективы дальнейших направлений исследования научной проблемы.

Ключевые слова: профессиональная лексическая компетентность будущих документоведов, украинская профессиональная лексика, методика формирования профессиональной лексической компетентности, профессионально ориентированный текст.

Reshetilova O. M. Linguodidactic principles of teaching for the future document specialists of the Ukrainian professional vocabulary.

Thesis for achieving scientific degree of the Candidate of Science who is specializing on specialty 13.00.02 – Theory and Methods of studying (Ukrainian). – Borys Grinchenko Kyiv University. Kyiv, 2016.

The work is a theoretical and experimental research of studying of the problem of future document specialists of the Ukrainian professional vocabulary.

In research there is theoretical analysis of science literature about selected problem; the essential characteristic of the theme "lexical professional competence of the Future document specialists" was proved; methodological implementation of studying future document specialists of Ukrainian professional vocabulary was analyzed and the criteria and levels of forming professional lexical competence of future document specialists.

There were proved linguodidactic foundations and designed method of forming professional lexical competence of future document specialists, which is based on principles of frequency of usage lexical units, not lingual, systematic usage of different text types in business documentation, typical situations, etc, learning language in structural wholeness with compulsory knowledge of its levels, usage of language practice for mastering theory of language.

Experiments results proved efficiency of choosing method of forming professional lexical competence of future document specialists.

Keywords: professional lexical competence of future document specialists, Ukrainian professional vocabulary, method of forming professional lexical competence, professional-orientated text.